[Hans Geir Aasmundsen]

Hei, du lytter til Refill, podkasten om religion, filosofi og livssyn, en podkastserie fra Universitetet i Stavanger.

Mitt navn er Hans Geir Aasmundsen.

Jeg er religionsviter, og er mest opptatt av religion og filosofi ute i samfunnet, i politikken, kulturen, jussen og vitenskapen.

[Alessandro Falcetta]

Og jeg heter Alessandro Falcetta.

Jeg er teolog, og er mest opptatt av religion og filosofi på skolen, i hverdagen, i troslivet og lokalsamfunnet.

Velkommen til en ny episode av Refill.

Temaet denne gangen er nyliberalisme.

Et begrep ikke alle kjenner til, men som er avgjørende for å forstå hvordan verden fungerer.

Vi har besøk av forsker og forfatter Ola Innset for å snakke om dette.

Velkommen, Ola.

[Ola Innset]

Hei, hei,

[Alessandro]

Ola, du er forsker ved Senter for teknologi, innovasjon og kultur ved Universitetet i Oslo.

Du har doktorgrad i nyliberalismens historie og har skrevet flere fagartikler og bøker om liberalismen.

Blant annet 'Kampen om verdiene: Om velferdsstaten og landene som stikker for mange rike', som er en bok som kom ut i fjor.

Du, Ola, du forsker på blant annet nyliberalisme.

Samtidig er nyliberalisme et begrep som mange ikke har hørt, tror jeg.

Eller som de ikke helt forstår, dersom de har hørt det.

Hva er nyliberalisme?

Og er dette noe mannen på gata bør kjenne til?

[Ola]

Ja, jeg tenker jo at det kan være lurt, det, for å forstå mer av samfunnet vi lever i. Og det det kanskje først og fremst betyr, er jo en slags epoke i historien.

Den epoken som vi lever i akkurat nå, siden ca. 1970-80-tallet.

Det er bare å snakke om at det begynner rundt med oljekrisa, som det blir kalt, i 1973.

Eller i Norge har jeg satt som et slags startpunkt noen økonomiske reformer i 1978.

Og som vi fortsatt lever i, da.

Og som handler spesielt om ting som privatisering og omregulering av økonomien.

Så det betyr ikke det samme som kapitalisme.

Det det egentlig viser til mer, er hvordan kapitalismen vi lever under, blir annerledes fra og med cirka da.

Så det viktigste er liksom måtene … samfunnet vi lever i i dag, er annerledes fra hvordan samfunnet var i etterkrigstida.

Det er på en måte den største historiske epoke.

Og så er det også en ideologi, på noen måter.

Og den ideologien er da knytta til markeder.

Ideen om at markedsmekanismen er det som gjør den moderne verden mulig.

At markedet er noe som på en måte er … sSmartere enn alle mennesker.

Og det er det som gjør at mest mulig da må organiseres som kapitalistiske markeder.

Og det er noen som har hatt det som en slags sånn spesifikk ideologi.

Men jeg tenker at ideologi også mer handler om ikke bare at noen har en veldig konkret ideologi og så forsøker å innføre den.

Men heller at det er en slags idé som er der ute, og som er virksom hos alle mennesker på ulike måter.

Og ofte blandes sammen med andre ideer, og at den ideen har blitt veldig viktig i den epoken vi lever i nå.

[Alessandro]

Neimen, takk!

Så her er det noen viktige begrep som … vi må undersøke videre.

Ideologien.

Kanskje dette ordet kan være litt vanskelig.

Hva betyr at nyliberalisme er en ideologi?

[Ola]

Jeg tenker at ideologier er på en måte en slags tankesystemer og måten de forstår verden rundt oss på.

Og liksom i statsvitenskap og sånne fag så er man veldig opptatt av å avgrense ideologier veldig tydelig fra hverandre.

Nyliberalisme, sosialisme, sosialdemokrati, og så setter man at på en måte lister over hva de inneholder.

Og det kan være veldig nyttig, men da får man også litt følelsen at det er veldig sånn instrumentelt, at det er noe man kan velge å ha.

Også de som velger å ha en isme, de forsøker å innføre sin isme i samfunnet.

Og det gjør også at mange blir veldig skeptiske til ideologi.

At man … La meg si at det er populært å si at nei, jeg har ingen ideologi, eller jeg … Jeg bryr meg ikke om sånne ismer eller noe, for da føler man seg på en måte mer fri.

At man tenker fritt utenom systemene.

Mens jeg tenker at ideologi mer er noe som alle har, at det er liksom et filter vi bruker for å forstå verden vi lever i. Og alle har ideologi, og så spørs det egentlig hvor bevisst man er det, eller ikke.

Og jeg tror at en del sånn … deler av nyliberalistisk ideologi påvirker oss i stor grad i dag, og at mange av oss har det, jeg også.

Og at det er knytta til særlig det spørsmålet om markeder.

At markedsmekanismen er liksom det som gjør verden mulig.

Og at det å kjøpe og selge ting og ville konkurrere med andre om hvem som kan vinne markedskonkurransen ved å tjene mest mulig penger osv., at det er den naturlige måten for mennesket å være på.

Det er sånn vi burde være, og det er sånn vi organiserer oss.

Det er kjernen i en nyliberalistisk ideologi.

Noen har sett på seg selv som nyliberalister, brukt det ordet om seg selv.

Skrevet bøker om hvorfor nyliberalismen er viktig, og hva ideen deres er.

Men så fins det liksom mer subtile måter … Vi alle er litt nyliberale på.

Fordi vi lever i det samfunnet vi gjør, og vi blander ulike ideologier sammen.

Og bruker det for å gi mening til alt det kaotiske vi ser rundt oss.

Enten det er på gata, eller i klasserommet, eller når vi leser avisa.

[Alessandro]

Men det er en del elementer som dukker opp, og som også du har gjentatt.

Du nevnte før huske riktig privatisering og deregularisering.

Og du også nevner marked og markedskapitalisme.

Så jeg forstår at disse er viktige ingredienser i nyliberalismen.

Men da for å takle det på en systematisk måte.

Kan du gi oss noen … Eller beskrive hvilke er de hovedelementene og hovedprinsippene i nyliberalismen?

Om dette er mulig?

[Ola]

Nei, jeg har skrevet doktorgrad om de første nyliberalistene, de som brukte ordet om seg selv på 1930-tallet.

Og et lite poeng der er at de var uenige om ganske mye.

Man kan dele opp i tre-fire ulike retninger innenfor den tidlige nyliberalismen.

Og det er det som har bidratt til at jeg har brukt en såpass bred definisjon, som er at det var mennesker som mente at markedet måtte være grunnsteinen for det moderne samfunn.

Og så var de uenige om hvordan, og hva slags politikk som måtte til for at han skulle få til det.

Så det å liste opp alle mulige ting de mente, er ikke nødvendigvis den beste definisjonen.

Det er vel så viktig å se på hva det var de ikke likte.

Hvem var det de var uenige med?

Selv om de var uenige seg imellom om mange ting, så gikk de sammen og danna en organisasjon som het Mont Pelerin Society.

Og det var fordi de så en felles fiende.

Og den felles fienden var først og fremst sosialister.

Og i en litt sånn forlengelse av det, alt de kalte for økonomisk planlegging.

Som egentlig, mener jeg, handla om demokrati.

For på den tida her var demokrati med allmenn stemmerett, altså at alle kunne stemme.

Helt nytt.

I Norge fikk vi allmenn stemmerett i 1918-19, tror jeg, totalt.

Hvor også folk som hadde fått sosialhjelp tidligere, fikk lov å stemme.

Dette var en helt ny utvikling at faktisk alle kunne stemme og dermed bidra til styringa av samfunnet og idealet.

Og det her var nyliberalismen ekstremt skeptiske til.

Ikke nødvendigvis … De skrev eksplisitt om at de mente dette var et problem, men de omformulerte det til at problemet var økonomisk planlegging.

At staten skulle gå inn og planlegge økonomien, spesielt da med å lage velferdssystemer og sånne ting.

Dette var de utrolig skeptiske til, for de mente at det ødela for nettopp den markedsmekanismen som de så på som det grunnleggende.

Så det er liksom der liberalismen som ideologi begynner.

I en slag avvisning av sosialisme, av planøkonomi, men også av liksom velferdsstaten og egentlig demokratisk styring av økonomien.

[Alessandro]

Men Ola, du har knyttet nyliberalisme til kapitalisme en del ganger.

Så det er ikke akkurat samme ting, men de er ganske koblet på en måte.

Kan du kanskje hjelpe oss å forstå hva er likhetstrekkene, og hva er forskjellen mellom disse to tankesett?

[Ola]

Det enkleste er jo kanskje å tenke på tiden etter 1945, da krigen var slutt.

Da vi innførte velferdsstaten osv.

Tenk på det som en blandingsøkonomi.

Det er et ord man bruker ganske mye, og det betyr jo at det er en blanding mellom kapitalisme og sosialisme på et vis.

Det gjør at det er i hvert fall et demokratisk styrt samfunn med privateid produksjon.

Med kapitalisme.

Så det er jo også en form for kapitalisme.

Alle bedrifter etter krigen på 50-tallet og så videre var eid av kapitalister, så vi hadde kapitalisme da også.

Og på en måte handler jo nyliberalismen om at verden blir mer kapitalistisk, og at det blandingsforholdet i blandingsøkonomien … går litt mer i favør av det kapitalistiske, fordi det systemet … Og dette handler ikke så mye om ideologi, det handler mer om økonomisk utvikling.

At det blandingsøkonomiske systemet, fra og med oljekrisa på 70-tallet og mange andre ting som skjedde på 70-tallet …

Fungerte litt dårligere enn det hadde gjort før.

Og så ble måten å løse alle de problemene man fikk da, ved på noen måte å gjøre samfunnet mer kapitalistisk.

Både at man ville ha mer slags frihet for kapitalistene til å gjøre mer hva de ville, og forholde seg i mindre grad til strenge reguleringer osv.

Og også det som kanskje er mest interessant for hvordan man skal bli lærere og jobbe i offentlig sektor, at på den ene siden så havner offentlig sektor i et stort kostnadspress.

At etter krigen så handla det veldig mye om å skulle bygge ut offentlig sektor, og man var stolt av det.

Jo større offentlig sektor, jo bedre samfunn, nesten, tenkte man jo da.

Det snur veldig fordi man får inn noe mindre skattepenger fra bedrifter osv.

Så man får et kostnadsbrett hele tiden for å effektivisere.

Og den effektiviseringa, den forbedringa, og da kommer ideologien inn, handler ofte om at man skal forsøke å gjøre offentlig sektor bedre ved å gjøre den mer som privat sektor.

Så man forsøker å liksom gjøre offentlig sektor mer kapitalistisk, eller bruke de samme organisasjonsprinsippene, kanskje, fra kapitalisme.

Så det blir noe slags som … Et begrep noen bruker, er hyperkapitalisme.

At liksom … Ja, verden blir mer kapitalistisk, er jo en veldig sånn forenkla forklaring på hva sammenhenger er.

[Alessandro]

Kan du bruke ordet … Jeg vet ikke, men jeg liker dette ordet lite grann, selv om det ikke antakeligvis er noen tilsvarende i faglitteraturen, form for turbokapitalisme, kanskje?

[Ola]

Turbo, hyper.

Sånne ting som på en måte bare markerer at det blandingsforholdet i blandingsøkonomien kanskje blir litt annerledes.

[Alessandro]

Men da det problemet ser ut som … Skal det være dette at …

Blandingsøkonomien, sosialdemokratiet som vi hadde frem til 70-tallet i mange europeiske land, fungerte ganske godt, kan man si.

Men etterpå kom en krise, oljekrisen blant annet, og vi ble betydelige …

Det var store økonomiske problemer i flere vestlige land.

Og man tenkte at denne turbo-hyperkapitalismen eller nyliberalismen kunne være løsningen på disse problemene ved å skyve fokus, balansen, mot kapitalismen og vekk fra offentlig styring.

Men kan vi si at denne oppskrift for å … lLøse problemet fra det økonomiske krise i 70-tallet … Er en oppskrift som har fungert?

[Ola]

Nei.

Det kommer jo helt an på hvordan man ser det.

Og bildet er jo på noen måter meningsfjert.

Velferdsstaten har ikke forsvunnet.

Det har jo faktisk blitt større siden denne perioden begynte.

Så det er veldig viktig å merke seg.

Og det skyldes jo blant annet en slags motstand mot det her.

Og også at dette … Så det er ikke sånn at vi går tilbake til tida før krigen.

På ingen måte.

Det ligner ikke så veldig mye på 1930-tallet.

Det tror jeg kanskje ingen mener.

Bare litt så skummelt grunnlag.

Men hvis man ser rundt seg med tanke på offentlig sektor osv., så er det jo noe helt annet.

Og om det her har fungert … Hvis man tenker at hovedproblemet, har vel de fleste blitt enige om, var lav økonomisk vekst.

Og det sier noe om at etterkrigstida var helt unik i verdenshistorisk sammenheng, nesten.

Det ble kjempehøy økonomisk vekst over lang tid.

Det hele den vestlige verden kaller det for de tre gylne tiår.

Og det er mange grunner til det, og vi skal kanskje gå inn på alt som har med det å gjøre.

Men den veksten flata ut, og da snakker vi om at for de første tre tiårene hadde man kanskje gjennomsnittlig vekst på fire-fem prosent i året, eller kanskje mer.

Og fra og med 70-tallet så går det veldig ned.

Og det har egentlig ikke tatt seg opp igjen, da.

Det er sånn én til to.

Det er vel kanskje jevnt over.

Det har gått masse opp og ned i den perioden, selvfølgelig.

Men den kjempestore økonomisk-historiske fortellingen er at de fortsatt lever i et slags sånn lavvekstsamfunn.

Så i den grad målet var å gjenopprette den økonomiske veksten man hadde etter krigstida, så har man jo ikke klart det.

[Alessandro]

Det er interessant, fordi vi hører om vekst og vekst og vekst hele tiden.

Hvis det er et ord som økonomister og politikere elsker å bruke hele tiden, er økonomisk vekst.

Men egentlig er vi ikke det.

Den veksten som du snakker om, vi hadde den veksten før, men ikke lenger.

Og det som øker …

Vi har vekst på, hvis jeg ikke tar feil, på fattigdom.

At antall fattige faktisk øker.

Og avstandene mellom fattige og rike øker.

Mens i disse tre tiårene, hvis jeg ikke tar feil, forskjellen mellom de rike og de fattige faktisk minsket.

Og antall fattige også minsket.

Er det riktig … Det er litt retorisk spørsmål.

[Ola]

Det er jo helt riktig, og det er en helt unik periode i verdenshistorien.

Med tanke på utjevning av forskjeller mellom fattig og rik, og med tanke på økonomisk vekst.

Hvis vi skal se instrumentert på det, virker det åpenbart på datasettet med økonomisk historie at jo lavere økonomiske forskjeller, jo høyere økonomisk vekst.

Sånn sett er jo det at vi har så høye økonomiske forskjeller nå …

På samme nivå som 1912, tror jeg de sa, i Norge.

Ved forrige rapport som kom ut.

Men det er altså før innføringen av demokrati.

Vi har nå sosial ulikhet på nivå med før all en stemmerett ble innført.

Og med den historiske erfaringa vi har, så er det antageligvis ikke så veldig godt for den økonomiske veksten.

Men i mellomtida så har det på en måte kommet nye økonomiske teorier, som noen vil kunne omtale som nyliberalistiske, som hevder at økonomisk ulikhet på en måte er prisen å betale opp for å få opp veksten.

[Alessandro]

Disse teoriene sier at økonomisk ulikhet er prisen å betale for å få opp veksten.

Men veksten går ikke opp uansett.

Det er …

[Ola]

Forklaringsproblem.

Men det kan jo også hende at … Altså, den økonomiske veksten som var i etterkrigstida, var eksepsjonell.

Man kan snakke om Kina etterpå, som har hatt enda høyere vekst.

Men i den vestlige verden så er det ganske utrolig, den vekstperioden man hadde da.

Og kanskje er det egentlig det som er unormalt.

At man hadde så høy økonomisk vekst da.

Men det som har skjedd, er jo på en måte at det blandingsøkonomiske systemet …

På mange måter da ble skrudd sammen basert på forventning om så stor økonomisk vekst.

Og det er derfor det at veksten ble litt lavere dermed utløste så store kriser.

Det hadde ikke nødvendigvis hendt å være sånn, kanskje.

Kanskje kunne vi hatt lav økonomisk vekst uten at det føltes store kriser.

Men det ville jo på en måte innebåret å endre det økonomiske systemet.

Man skal bli foraktelig også da.

[Alessandro]

Men det er interessant, for når vi snakker om å endre økonomisystemet … Du påpeker at det er interessant.

Du påpeker at jeg gjentar dette for å gjøre det litt klarere for meg sjøl.

Du sier at det systemet vi hadde før disse gylne … tre tiårene …

Denne veksten var på en måte forutsetningen, eller noe som sosialdemokratisk styring satset på.

Så vi har veksten, og det er noe som er helt koblet til den sosialdemokratiske tiden eller til denne blandingsøkonomien du snakker om.

Og kanskje det ikke var den beste ideen, kanskje.

Og kanskje det kan forklares ut fra den situasjonen man levde i den tiden.

Når vi har hatt nyliberalisme i en god del år ... Du snakker om at de første reformene i miljøbevegelsen i Norge kom i 1978.

Det betyr at vi har hatt nyliberalisme i Norge iallfall.

Det begynte å komme i Norge.

Det er omtrent 50 år siden, nesten.

Så vi har hatt nyliberalisme i nesten 50 år.

Og de har også nevnt at antall fattige i Norge øker, og avstanden mellom fattige og rike øker.

Og vi trenger ikke å snakke mye om at det er en del spenninger i samfunnet, både i Norge og i mange land i Vesten.

Men hva er løsningen, da?

Ola, kan du komme med en god løsning?

[Ola]

Nei, eller altså ... Jeg tenker jo litt at ...

At de bøkene jeg skriver ... Det er mange måter å skrive bøker om samfunnet på.

Og én måte er jo på en måte å foreslå ting.

Si 'vi må gjøre dette'.

Og så kan andre krangle med det.

Og si om du er enig eller uenig.

Det tror jeg er en fornuftig og bra måte å drive samfunnet på.

Men det er ikke sånne bøker jeg stort sett skriver.

Jeg har heller tenkt at ... Fordi jeg ikke har alle svar, da.

Og det er jo ydmykt, men det er også fordi jeg vet jo faktisk at jeg ikke har alle svar.

At noe jeg kan bidra med, er å presentere fakta, og presentere en sammenhengende historie om hvordan vi kom dit vi er.

Sånn at da alle andre kan være med og tenke om framtida på bakgrunn av hvordan vi kommer videre.

Så jeg har ikke noe sånt konkrete ... konkrete løsningsforslag i dag.

Men noen kan jo kanskje til og med mene at det ikke er noe problem.

Den boka du nevnte, som heter 'Kampen om verdiene', er ei veldig politisk bok hvor jeg på en måte har tydelige meninger.

Men jeg har også skrevet en bok under markedsvendingen, en historiebok, en fagbok, om de ulike reformene i Norge og der.

Jeg har forsøkt veldig aktivt å ikke presentere det på det vi kaller en normativ måte.

At dette var dumt.

Dette er dårlig.

Men å heller bare presentere det faktuelle, det som har skjedd.

Og jeg er jo litt kritisk til mange av de endringene, og det er kanskje derfor jeg ser dem.

Hvis man ikke er kritisk til det, så er det jo på en grunn til at man ikke skal legge merke til det.

Men jeg er jo kritisk til det, og tror det er derfor jeg er opptatt av det.

Men likevel forsøker jeg å ... legge det fram på en måte som viser at dette er endringene som har skjedd, dette er grunnene til at det skjedde.

Hvorvidt det var bra eller dårlig, er egentlig ikke mitt ærend å si noe om.

For det er viktigere ting med historien enn hva jeg mener om det.

Og det er uansett ikke så veldig relevant hva som har skjedd før, hva jeg mener om de.

Og få klarhet i hva som har skjedd.

Hvordan vi kom dit vi er i dag.

Og så kan jo noen tenke at ja, men de reformene var nødvendige.

Og de var bra.

Og ting er bedre nå enn de var før på den og den måten osv.

Og det tenker jeg må gå an.

Så jeg vet ikke om jeg har noen konkrete råd.

[Alessandro]

Vi kan snakke om de tiltakene som egentlig … Eller noen elementer som nyliberlismen er tydelig på.

Så det kan være lettere også for de som lytter, å se miljøbevegelsen i praksis.

I stedet for å snakke om disse store systemer, historiske sammenhenger osv.

Et politisk tema som antar jeg liberalismen påvirker ganske mye, er skattesystemet og skattelettelser.

Jeg tror at skattelettelser er noe som politikerne snakker veldig mye om.

Er noe som kan kobles til nyliberalismen.

Kan det gjøres?

Kan …?

[Ola]

Ja, skatt er jo samfunnsstyring.

Det er sånn demokrati egentlig fungerer i en blandingsøkonomi.

Er at man … Staten kan jo lage penger.

Og den norske staten har også ubegrensa med penger, omtrent, i oljepanne.

Så staten trenger jo egentlig ikke penger.

Det er ikke sånn at staten samler inn penger for å få noe.

For at vi skal få råd til velferdsstaten.

Det er ikke derfor vi har skatt.

Det er ikke sånn litt sånn TV-aksjonen.

Det det handler om, er jo at han fordeler kjøpekraft mellom privat og offentlig sektor.

Så måten vi fanter en offentlig sektor hvor noen jobber utenfor markedet … Er ved at vi på en måte flytter kjøpekraft fra privat sektor til offentlig, og det gjør man med skatt.

Så … Ja, bare for å forklare prinsippet, så er det f.eks.

hvis … Hvis Petter Stordalen, som er en rik mann, har lyst til å bygge ut nytt spa-hotell i en bygd i Rogaland … Men så har vi kanskje egentlig, følger demokratiet, at vi kanskje egentlig har mer behov for et sykehus i den bygda i Rogaland.

Det vi kan gjøre da, er at vi skattlegger Petter Stordalen, så han ikke har råd til å bygge det sykehuset, og bruke de samme pengene til å bygge … Altså, Petter Sordalen får ikke råd til å bygge spahotellet, vi bruker de samme pengene til å bygge sykehuset i stedet.

Det som faktisk skjer, er jo at det er de samme snekkerne.

Som ender med å bygge et sykehus istedenfor et spa-hotell.

Og det er de samme menneskene som ender med å jobbe på sykehuset istedenfor på spa og hotellet.

Så det er bare en måte vi kan endre aktiviteten i samfunnet på, ikke at vi nødvendigvis trenger pengene.

Det var et langt svar.

For å si at skatt er jo samfunnsstyring, så er det klart at alt …

Alt som har med det å gjøre, fins det jo på en måte en slags nyliberalistiske ideer om.

Og den nyliberalistiske ideen er jo at det er markedsaktører, og det kan i prinsippet være alle, alle kjøper jo ting i markeder, men det er jo ofte kapitalistiske bedrifter … Som utfallene av de markedsprosessene vil gi et bedre resultat for samfunnet som helhet enn at vi demokratisk bestemmer at de vil gjøre sånn og sånn.

Så i prinsippet er jo da en nyliberalistisk tenkning ganske imot at de skal skattlegge velstående mennesker, sånn at vi kan velge demokratisk å gjøre noe med de ressursene i stedet for at de skal velge det.

For prinsippet er jo egentlig at de som er kapitalister og jobber i markeder, vil hele tiden ta gode beslutninger, gode investeringsbeslutninger, bedre enn demokratiske prosesser vil gjøre.

Så langt svar igjen, men bare for å si at … at i et nyliberalistisk verdensbilde er det bedre at ressursene i samfunnet styres i privat sektor av kapitalister, enn demokratisk i offentligheten.

[Alessandro]

Ja, søren, men jeg tenker, hvis du er en privatperson som har en gedigen formue …

… har du også politisk makt.

Det er uunngåelig.

For hvis du har masse penger, du har også politisk makt.

For du kjenner alle politikere.

Du har gode kontakter med dem.

Du kan støtte politiske partier.

Du kan kjøpe deg aviser og andre kanaler for å … Og så videre.

Så vi har egentlig et stort demokratisk problem der.

[Ola]

Ja, sånn med tanke på at … Det er jo mange som peker på nå.

At den økte ulikheten i samfunnet også påvirker demokratiet.

Fordi vi får ekstremt rike mennesker.

Altså, vi har aldri hatt så rike mennesker i Norge f.eks. som vi har nå.

Og globalt i USA er det jo selvfølgelig enda verre.

Vi husker alle innsatsseremonien til Donald Trump, hvor det var verdens aller, aller rikeste enkeltpersoner som var samla i Kongressen for paraden foran.

Regjeringen foran politikerne som har valgt det folket.

At de hadde valgt ham.

Og i Norge har vi nå 500 milliardærer.

Det er lett å tenke at det er en stor million.

Men det er ekstremt mye mer.

Vi vil aldri ha hatt noe sånt før.

Og i den grad denne ulikheten fører til at menneskene får stor makt, og økonomisk per definisjon, fordi de får bestemme samfunnets ressurser og ansette folk til å bygge spahoteller for seg, istedenfor å bygge sykehus for … osv.

Og også at de jo har masse ekstra penger som de kan bruke på direkte å påvirke politikken.

Og det er jo det vi så så mye i den forrige valgkampen.

Men for første gang i Norge så har vi da sånne interesseorganisasjoner som sprer propaganda, egentlig, om formuesskatten, er det tilfellet er, for å påvirke valget.

Og vi ser nå i USA at Elon Musk har brukt allerede vanvittige summer for å påvirke valgene som skal skje der nå.

Så det er en stor endring som kommer av ulikheten.

[Alessandro]

Jeg ser at den ulikheten du påpeker, faktisk er et stort problem for demokratiet.

Men la oss nå bevege oss mot skole og universiteter.

Fordi denne podkasten er først og fremst, men ikke bare, rettet mot lærere og lærerstudenter.

Og jeg tror vi må snakke om et nytt begrep som er New Public Management.

Som kanskje kan betraktes som bindeledd mellom nyliberalisme og den offentlige sektor.

Hvis du er enig, og hvis du kan forklare hva dette er for noe.

[Ola]

Ja, jeg nevnte vel så vidt at det kommer jo litt av det nye kostnadspresset mot velferdsstaten fra og med 70-80-tallet.

At man er nødt til å effektivisere.

Men også måten effektiviseringa skjedde på.

Det er det som er New Public Management, og da …

Det er jo på en måte tanken at man har fått de forestillingene om at markedsaktører og private kapitalistiske selskaper er mer effektive og er mer fornuftige organisasjoner.

Som man har lyst til å reformere offentlig sektor ved å forsøke å gjøre det mer sånn som privat sektor.

Og det kan man gjøre på ulik måte.

Enkleste måten er jo bare å privatisere alt.

Måte å selge det, og så levere det som en markedstjeneste med ulik tilgang, hvor man kan kjøpe seg det man vil ha.

Det er ganske sjelden, egentlig.

Pga. motstand, blant annet.

Også fordi selv sentrumsorienterte politikere som man kan tenke har blitt litt nyliberalistiske, har jo ikke ønska å faktisk legge ned velfellessatsen.

Ministeren har prøvd å gjøre offentlig sektor mer som privat sektor.

Og en måte er jo sånn pseudomarkedet, at man har konkurranseutsetting.

Det skjer jo i barnehage i Norge i stor grad, at de har private selskaper, store kjeder.

Sånn driver barnehager.

Men det er jo ikke et ekte marked, fordi det er staten som betaler alt sammen.

Bortsett fra egenbetalinga, da.

Men det er ikke et marked på den samme måten som et ekte marked ville vært det, fordi det er faktisk offentlig finansiert gjennom skattepenger.

I Norge har vi det i barnehagen, ikke i skole.

I Sverige har de det jo i skole mer enn i barnehage, egentlig.

For i Sverige er jo hele skolesystemet … pseudoprivat … Eller kvasiprivatisert, da, på den måten.

At det er private selskaper med eiere på Cayman Islands eller hvem vet hvor, som driver skolene, men som likevel er offentlig finansiert.

Og så er det en tredje måte å gjøre det på.

Hvor man ikke inviterer inn noen selskaper i det hele tatt.

Så det fins ingen faktiske markedsaktører.

Man omorganiserer virksomheten for å få den til å være med som om det var et faktisk markedspress.

For grunntanken er jo at det markedspresset er at du kan gå konkurs.

At hvis du gjør det dårlig, så går du under.

Og hvis du gjør det bra, så gjør du det veldig bra og tjener masse penger.

Hovedprinsippet er at incentivstrukturen er den eneste som egentlig kan fungere, og derfor også befinnes i offentlig sektor.

Så alt som har med konkurranse å gjøre, egentlig … Enten det er konkurranse mellom ulike enheter av f.eks. ulike skoler som konkurrerer i såkalt fritt skolevalg.

Det er en slags markedsstruktur man har prøvd å lage.

Eller konkurranse innad i en enhet.

Og så liksom … endre alle mulige juridiske strukturer.

Sånn at f.eks. sykehus i Norge nå opererer etter aksje… eller selskapsloven.

Sånn at deres formål er å operere som faktiske selskaper.

Ikke som politisk styrte enheter, men som bedrifter.

Man har lagd et superkomplisert system som man forsøker å forandre.

Diagnoserelaterte grupper som handler om hvordan sykehusene fakturerer helseforetaket for hver mulig behandling de gjør osv.

Alt for å få det til å bli ned som om det var et marked med kjøpere og selgere, selv om det egentlig ikke er det.

[Alessandro]

Men er dette fungert på en måte?

[Ola]

Det spørs hva du mener.

Det er veldig mye kritikk av det.

Og jeg kan komme på mange kritikker.

Men det er viktig å huske på at mange av de tingene er blitt innført for å løse problemer.

Og så kan man i noen tilfeller ha vært uenig i at det var et problem, men da kunne alt vært bra før.

Og så gikk noen inn for å ødelegge det.

Det er definitivt ikke jeg.

Og det er selvfølgelig mange problemer i offentlig sektor i dag, og det har vært mange problemer i offentlig sektor før, og dette har vært en måte å forsøke å løse sånne problemer på.

Og så vil jeg si at kanskje den viktigste grunnen til at det ikke er vellykka, er jo likevel at mange av de tingene vi organiserer som offentlig sektor, det er jo en grunn for at vi organiserer den som offentlig sektor og ikke i privat sektor som en markedstjeneste.

Og det er fordi vi vil at det skal være likt for alle, uavhengig av om man er rik eller fattig.

Jeg tror ikke vi helt forstår hvor radikalt det er i menneskehetens historie at når man blir syk, så får man faktisk den samme .... uansett om man er rik eller fattig, og man får den samme tilgangen til utdanning.

Det har aldri skjedd før.

Det ble innført etter 1945.

Og det har man forsøkt å gjøre, og det gjør vi da gjennom offentlig sektor.

Og så kunne man ha halvprivatisert det ved å si at ja, men da kan selskaper komme og gjøre det.

Sånn som man gjør i barnehager, f.eks.

Det er fortsatt det offentlige som betaler, men det kommer inn et selskap, og de vil være veldig effektive og kjempemasse gode nye ideer.

Og det kan jo selvfølgelig skje.

Men mange av problemene oppstår jo fordi når man hele tida ... Privat sektor er jo på en måte veldig enkelt å forstå.

Enten så går bedriften bra, eller så går den dårlig og måten man ser det på.

Det er på bunnlinja på resultatet.

Det tallet som kommer på slutten av regnskapet hvert år.

Det er ikke like lett å se om barneskolen går bra eller dårlig, eller om sykehuset går bra eller dårlig.

Det er egentlig mulig.

For det er mye mer komplekse og sammensatte mål, som ikke handler om at hun skal tjene penger, men som handler om at vi prøver å gjøre ting i fellesskap.

Det er sivilisasjon å gjøre samfunnet bedre.

Men når man da skal prøve å få inn enten faktiske private selskaper eller forsøke å få offentlig ansatte til å oppføre seg som om de var leverandører i et privat marked, så blir man avhengig av å skape sånne mål.

Å skape tall som vi kan styre etter.

Som kan liksom … Minne om de veldig konkrete bunnlinjetallene som man har i privat sektor.

Og det er vel kanskje der til syvende og sist …

Det ofte stopper litt opp.

At vi klarer ikke å måle kvaliteten.

Eller å måle alle mulige operasjoner på et pleiehjem eller i en skole.

På samme måte som man kan gjøre det på en elbilfabrikk eller hva som helst.

For det er noe som er grunnleggende annet.

Og det er også noe av grunnen til at det er organisert i offentlig sektor i stedet for privat.

[Alessandro]

Men det er noe annet du sier, og jeg lurer på om det også er det som … Når det gjelder Public Management, prøver å endre.

Så det er ikke bare strukturene som politikerne har endret, f.eks. innenfor helsevesenet, men jeg tror …

Det er også mentaliteter som man prøver å innføre eller endre innenfor helsevesenet eller skolene.

Hvis skolene er rettet mer mot kompetanseheving med tanke på økonomien, det er en tanke som dukker opp stadig oftere i skoledokumentene.

Skolen må betjene økonomien som er i konkurranse med andre økonomier.

Så skolens hovedoppgave er dette.

Da kanskje vi kan si at markedsmentalitet kommer inn i selve skolevesenet og hvordan skole er strukturert, og det som kan tenkes å være skoleformålet.

Jeg har denne kritikken.

Hva tenker du?

[Ola]

Og det er interessant hvis man går inn og ser på en del grunnleggende lovtekster.

Om f.eks. man kan ta skolen eller politiet.

Så står det rundt om ganske fine formuleringer om hva som er vitsen med politiet.

Hvorfor har vi politiet?

Jo, det er fordi vi skal sikre innbyggerne.

Det er en sånn formulering som mange kan være enige om hvorfor vi har det.

Mens i et sånt New Public Management-regime … Så må jeg sette en serie in The Wire.

Den er jo litt gammel nå.

Den var ny en gang i tida.

Den handler om målstyring i politiet i Baltimore der i USA.

Og totalt korrumperer hele systemet fordi alle er bare opptatt av å lage sånn paper trail og vise at de har oppnådd måltallene sine, antall arrester osv. osv.

Og det blir det samme i skole.

Hvilke måltall kan vi ha?

Jo, vi kunne f.eks. sagt karakterer, da.

At vi nå skal ha barna til å ha så gode karakterer, jo.

Så blir jo det bare tull, ikke sant.

Fordi alle som studerer til å bli lærere, eller har noe med utdanning eller skolen å gjøre, forstår at vi ikke klarer å oppsummere … målet med skolen i hvilke karakterer de får, og det kan selvfølgelig også være veldig løftelig.

… inflasjon i karakterene hvis alle bare blir målt etter hvor gode karakterer barna får, og så har vi PISA-testene, eller på en måte … … det internasjonale forsøket på å skape tall som på en måte oppsummerer om skolen går bra eller dårlig.

Men det er jo mye mer komplisert nå.

Vi lever jo ikke i et helt nytt liberalt samfunn.

Vi lever i en slags blanding, en hybrid, hvor det fins flere krefter som trekker i ulike retninger.

Og den ene retningen er på en måte den nydelige liberale, og PISA-scores og karakterer og alle mulige måltall man finner på, og man kaller det liksom … kommunen for skoleeier.

Som om det er en bedrift, eller en aksjonær, som eier en bedrift, og man forventer visse avkastningsresultater i form av karakterer, eller hvordan man skal måle det.

Alt det fins jo.

Så fins det også oppfatninger ute i samfunnet, og i lovverket, som sier helt tydelig at skolen har ei eller andre, mye større eller mye viktigere målsetninger enn det så er.

Det fins jo også.

[Alessandro]

Ja, jeg ser det at det finnes andre motsetninger.

Det bør også finnes andre tanker for å vurdere skolen og hva som skjer i skolen.

Og ikke bare kvantitative vurderinger.

[Ola]

Og som du sa, så er de også kommet inn gjennom særlig OECD-systemet.

Og at målet med skolen er et økonomisk, som du sa, og at det er en investering i såkalt human kapital.

Og at hele målet med hele greia … er at næringslivet i det landet man bor i, skal bli mest mulig produktivt og effektivt.

Og at det igjen dermed skal være på en måte alle tings store mål.

Og da fins det en slags sosialdemokratisk twist på det.

At ja, for fysisk økonomisk vekst vil jo gjøre samfunnet materielt sett tryggere og bedre for alle.

Mens det mer nyliberale er jo at vi på en måte …

At vi alle på en måte blir satt til å være slaver for å føre til … bidra til høyest mulig kapitalakkumulasjon for bedriftene.

Og at det ikke finnes noe annet og større.

[Alessandro]

Ja, det er det som man legger merke til, at …

Vi jobber mye mer enn før.

Og vi er mer produktive enn før.

Og jeg tenker, hvordan går disse to tingene sammen?

Hvis vi er mer produktive enn før.

Vi bør ikke trenge å jobbe like mye.

Men hvis jeg tenker på meg sjøl, ser jeg at før i tiden, på 70-tallet i Italia, men også i Norge … Det var nok med min far som gikk på jobb, det var en tradisjonell familie.

Det er noe med inntekt i familien for å ha et ganske greit liv.

Og i Norge òg, forstår jeg.

Men i dag må begge to i en familie jobbe, ellers går du ikke noe sted.

Så det betyr at min familie jobber to ganger så mye som foreldrene mine gjorde.

Og … ja.

[Ola]

Det er jo ganske utrolig.

Og vi har også det som kalles produktivitetsvekst.

Altså pga. teknologiske endringer som trengs det mye … Produserer vi mer for mindre.

Det er også derfor jeg bor i en by som heter Moss, hvor vi før hadde veldig mye industri.

Nå fins ikke industrien lenger, det er delvis fordi den er flytta til land hvor folk får dårligere lønn, osv., men også fordi den er blitt effektivisert, så færre mennesker trenger å jobbe i fabrikker i dag enn hva som var tilfellet før.

Og samme måte som færre mennesker på 50-tallet jobba på gård, enn hva som var tilfellet i att måtte de da jobba, alle på gård, omtrent.

Og var bønder for å produsere mat.

Så ble matproduksjonen mer effektiv.

Nå gjør vi ikke det lenger heller.

Det er fordi vi produserer mer og mer med mindre og mindre innsats, egentlig.

Det er det som heter produktivitetsvekst.

Og en økonom som het John Maynard Keynes, skrev i 1930 en tekst som han kalte 'De økonomiske mulighetene for mine barnebarn'.

Og da forutså han at med produktivitetsveksten han anslo, som etterpå viste seg å bli mye høyere enn han hadde trodd, og mye … helt vanvittig mye mer effektiv enn han hadde forestilt seg.

Men med det han forestilte seg, så han for seg at hans barnebarn i 2030, så det er om snart tre år, ville jobbe 15 timer i uka.

Men det har jo ikke blitt helt sånn.

Og liksom et systemkritisk svar på hvorfor er jo fordi kapitalismen lurer oss til å … tvinger oss til å jobbe mer enn vi vil og lurer oss til å tro at vi trenger ting vi ikke trenger.

Mens noen vil jo kanskje si at nei, men det er fordi det viser seg at vi egentlig faktisk heller vil ha større TV og enn kortere arbeidstid.

At våre behov er umettelige.

Og det fins jo kanskje noe sant i det også, men det er et sted imellom der, kanskje.

[Alessandro]

Ja, det vil kunne innlede for en litt etisk og religiøs spørsmål om våre behov.

Ellers er det markedet som vil at våre behov er umettelige.

Det er et stort problem.

Men vi har kommet, ikke sant.

Vi har begynt med de store linjene.

Vi gikk til … til skole og barnehage og være litt mer orientert om det som vi opplever i dagliglivet.

Og når vi har kommet tilbake til de store linjene.

Og jeg tenker at når vi nærmer oss slutten, og jeg tror vi kanskje har dekket noen av de viktigste temaene innenfor nyliberalismen … Er det kanskje noe du tenker vi burde ha diskutert, men som jeg kanskje har oversett?

[Ola]

Nei, og jeg har vært innom mye forskjellig, som du sier.

Og det er jo grunnen til at noen akademikere og sånn mener at nyliberalisme er et dumt begrep, fordi det dekker over så mye forskjellig.

Mens jeg mener jo det er en av grunnene til at det er et så veldig godt begrep.

Fordi det gjør at vi faktisk kan se sammenhenger mellom de små tingene som vi ser på arbeidsplassene våre.

Og kanskje til og med, det har jeg ikke vært inne på, men det er jo også mange som vil jobbe med måten det å leve i et nyliberalt samfunn påvirker ens egen … psyke, og ens egen … liksom, hvordan man forstår seg selv i relasjon til andre.

Om man er i konkurranse med dem, eller om man samarbeider med dem osv.

Så vi kan gå helt inn på det virkelige mikroplanet av hva det vil si å være et menneske.

Opp til et kjempestort makroplan med hvordan økonomien fungerer, og vår plass i historien og den historiske og teknologiske utviklinga, og det er jo noe som …

[Alessandro]

Tusen takk.

Jeg kan kanskje stille et siste spørsmål.

Ikke så teoretisk, men veldig praktisk.

Hvis man har lyst til å lære studenter utgangspunktet, men også hvem som helst, har lyst til å vite mer om liberalisme.

Selvfølgelig er det mulig, og man kan også lese dine bøker.

Du og jeg skal legge informasjon om dine bøker i beskrivelsene til episoden.

Er det andre kilder som du foreslo som man kan bruke for å informere seg om liberalismen?

Nyliberalismen?

[Ola]

Ja, særlig den siste boka mi.

Litt mer politisk.

Men jeg har forsøkt å skrive den veldig enkelt, og den er kort og lett å forholde seg til.

Jeg har en kanadisk historiker som heter Quinn Slobodian, som jeg kjenner litt.

Han er veldig dyktig og begynte med å skrive mest om nyliberalistene og ting på 30-, 40- og 50-tallet, sånn som meg.

Og så utvida det opp til å skrive om vår egen tid, og skrev den nye boken om Elon Musk.

Og som virkelig bruker det for å forstå den nye høyreekstremismen og for å forstå alle de bevegelsene vi ser hos oss i dag.

Så jeg kan veldig anbefale bøkene hans.

[Alessandro

[Ola]

Men da tusen takk, Ola, for å være med oss.

Takk for invitasjonen.

[Alessandro]

Og da takk også til at ...

Til dere som har lyttet til tidligere filmer, og vi håper at dere blir med oss igjen i neste episode.